

II. ARTYKUŁY RECENZYJNE

ARKADIUSZ WUDARSKI*

NIEMIECKI PROCES ALIMENTACYJNY**

I. WIELOWYMIAROWOŚĆ ALIMENTACJI

Prawu alimentacyjnemu nie poświęca się w polskiej nauce prawa wiele uwagi. Problematyka ta jest standardowo omawiana w ramach komentarzy do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹. Opracowania monograficzne analizujące kompleksowo² wyłącznie tę tematykę lub wybrane jej aspekty dalej należą do rzadkości³. Na taki stan badań składa się wiele elementów. Nie bez znaczenia jest dość powszechne przekonanie, że prawo alimentacyjne to raczej praktyczna materia, która nie ma dużego potencjału dogmatycznego, a więc nie jest wystarczająco atrakcyjna naukowo. Rozwojowi tego obszaru nie służy też stosunkowo skromne orzecznictwo Sądu Najwyższego, który rzadko ma sposobność dogłębnie zajmować się tą tematyką.

Tymczasem alimentacja już dawno wyszła poza ramy materialnego prawa rodzinnego, z którym była często utożsamiana, i stała się wielowymiarowym obszarem prawnym o charakterze interdyscyplinarnym i transgranicznym, który w swojej złożoności zaczyna być dostępny tylko dla prawników specjalizujących się w tej materii. Prawo rodzinne łączy się tutaj bowiem nie tylko w wymiarze krajowym, ale i międzynarodowym z prawem publicznym,

* Arkadiusz Wudarski, Europa Universität Viadrina, Frankfurt Oder (Niemcy) oraz Uniwersytet Zielonogórski, wudarski@europa-uni.de, <https://orcid.org/0000-0001-5227-2671>

** Publikacja powstała w ramach projektu naukowego realizowanego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Zurychu, finansowanego w ramach programu im. M. Bekkera Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej (NAWA); umowa nr PPN/BEK/2020/1/00330/U/00001.

¹ Jędrejek (2019); Dolecki, Sokołowski (2013); Piasecki (2011).

² Zob. Ignaczewski et al. (2016).

³ Zob. Haak, Haak-Trzuskowska (2020); Łukasiewicz, Ramus (2015b); Łukasiewicz, Ramus (2015a); Juryk (2012); Kowalski (2006); starsze opracowanie dotyczące alimentacji w obrocie międzynarodowym zob. Skierkowska (1972).

socjalnym, procesowym, podatkowym, europejskim i prywatnym międzynarodowym. W Polsce brak obecnie opracowania naukowego poświęconego alimentacji, które zawierałoby jej tak kompleksową i systemową analizę. Biorąc pod uwagę krótki okres rozwoju polskiej nauki prawa, który upłynął po przemianach ustrojowych, stan ten nie jest zaskoczeniem. Powstanie takiej monografii to przecież wieloletni proces, nierzadko efekt pracy kilku pokoleń prawników. Tworząc takie polskie dzieło, na pewno warto skorzystać z doświadczeń innych krajów, w których takie opracowania już powstały. W celu przybliżenia rozwiązań stosowanych w innych systemach prawnych analizie i ocenie poddane zostanie najnowsze, siódme wydanie książki poświęconej niemieckiemu prawu alimentacyjnemu: *Der Unterhaltsprozess. Praxishandbuch des materiellen Unterhaltsrechts und des Verfahrens in Unterhaltssachen*, która ukazała się w 2021 r. pod redakcją Heinricha Schürmanna oraz Martina Mennego (Luchterhand Verlag, Wolters Kluwer).

II. POWSTANIE I ROZWÓJ

W roku 1977 została przeprowadzona w Niemczech głęboka reforma prawa rodzinnego⁴, w tym prawa alimentacyjnego. Określiła ona nowe ramy prawne i wyznaczyła kierunki dalszego rozwoju. Orzecznictwo potrzebowało dużo czasu, aby oswoić się z tymi zmianami, nadać im praktyczny wymiar i wprowadzić w życie. Tej adaptacji towarzyszyła niestabilność linii orzeczniczej, ciągle zmieniające się tabele i wytyczne mające pomóc w określeniu alimentów we właściwej, a więc odpowiedniej wysokości. Po zjednoczeniu Niemiec pojawiły się też dodatkowe problemy w dużej mierze związane z nieprzejrzystością przepisów przejściowych⁵. W takiej sytuacji nie może dziwić, że na pogłębioną analizę i naukową ocenę reformy, a w szczególności jej skutków trzeba było czekać ponad 10 lat. Pierwsze duże, kompleksowe opracowania naukowe dotyczące prawa alimentacyjnego zaczęły bowiem pojawiać się dopiero na początku lat dziewięćdziesiątych.

Pierwsze wydanie *Unterhaltsprozess* ukazało się w 1992 r. i obejmowało 800 stron, z czego 250 z nich stanowiły tabele, wykresy i wytyczne⁶. Tom powstał na bazie skryptu przygotowanego przez Klause Eschenbrucha na potrzeby prowadzonych szkoleń adwokackich. Książka miała być praktycznym kompendium wiedzy adresowanym do praktyków i stanowić dla nich pomoc w szybkim odnalezieniu się w gąszczu niejasnych i rozproszonych regulacji prawnych. Publikacja uwzględniała rozbieżności wynikające z orzecznictwa sądów apelacyjnych, a ponadto zawierała setki nieopublikowanych orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Düsseldorfie. Dodatkowo pierwsze wydanie zawierało opracowane w formie tabel wyniki ankiet przeprowadzonych w sądach apela-

⁴ Ustawa z 14 czerwca 1976 r. – Erstes Gesetz zur Reform des Ehe- und Familienrechts (BGBl. I, s. 1421); weszła w życie 1 lipca 1977 r.

⁵ Słowo wstępne do wydania 1 książki.

⁶ Rozdz. 1, nb. 1.

cyjnych i okręgowych dotyczących praktyki alimentacyjnej, w tym wysokości zasadzanych kwot⁷.

Z czasem zmieniła się doniosłość problemów, pojawiły się nowe kwestie sporne, przesunięciu uległy zatem punkty ciężkości analizy, a jednocześnie znacząco powiększył się jej zakres; skupiono się przy tym zarówno na pogłębieniu rozważań, jak i na wprowadzeniu i szczegółowym omówieniu nowych zagadnień. Zmiany wynikają między innymi ze zmian kulturowych i obyczajowych. Przykładowo, alimentacja dziecka przez rodziców niebędących w związku małżeńskim nie była na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. tak doniosła społecznie, jak obecnie. Zawarcie związku małżeńskiego przestało natomiast być niezbędnym warunkiem założenia rodziny⁸. Szczególną ewolucję obserwuje się w zakresie alimentacji małżeńskiej, która po znacznym wzroście znaczenia wyraźnie straciła ostatnio na swojej praktycznej wadze, co jest wynikiem coraz silniejszego oddziaływania prawa socjalnego, a więc wzroście opiekuńczej roli państwa, które obecnie oferuje bogaty program świadczeń socjalnych.

Najnowszym przykładem tego oddziaływania jest ustawa z 10 grudnia 2019 r.⁹ dotycząca reformy prawa socjalnego, która w znaczący sposób wpływa na zakres obowiązku alimentacyjnego między krewnymi, w szczególności między rodzicami a dziećmi¹⁰. Chodzi tutaj przede wszystkim o wsparcie osób starszych, które potrzebują opieki i dofinansowania pobytu w domu seniora. Ustawa drastycznie ogranicza obowiązek alimentacyjny dzieci, a w zdecydowanej większości przypadków skutkuje nawet jego zniesieniem. W wyniku tej reformy dzieci zobowiązane są bowiem do alimentacji rodziców dopiero wtedy, gdy ich roczny dochód brutto przekroczy 100 000 euro. Nowe zasady pomocy socjalnej oferowanej przez państwo osobom starszym oznaczają zatem w praktyce odejście od zasady subsydiarności, co budzi wiele kontrowersji oraz szereg nowych, w dużej mierze nierozwiązanych jeszcze problemów związanych z utrzymaniem rodzicielskim¹¹.

Nie ma też wątpliwości, że recenzowana książka ukazuje się w okresie przełomowym, w którym w wielu obszarach prawa rodzinnego oczekuje się podjęcia daleko idących, a nawet rewolucyjnych zmian ustawodawczych. Na taki zakres zmian wskazują wyniki prac komisji eksperckich przygotowujących reformy¹² dotyczące chociażby prawa pochodzenia dziecka, władzy rodzi-

⁷ Słowo wstępne do wydania 1.

⁸ Rozdz. 2, nb. 1263.

⁹ Gesetz zur Entlastung unterhaltsverpflichteter Angehöriger in der Sozialhilfe und in der Eingliederungshilfe (Angehörigen-Entlastungsgesetz), BGBl. I, s. 2135.

¹⁰ Słowo wstępne do aktualnego, wydania 7: V; szerzej rozdz. 2, nb. 1031–1045.

¹¹ Rozdz. 2, nb. 1045.

¹² Zob. raport końcowy grupy roboczej ds. reformy prawa pochodzenia: Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz (BMJV) (red.), *Arbeitskreis Abstammungsrecht, Abschlussbericht. Empfehlungen für eine Reform des Abstammungsrechts*, Bundesanzeiger Verlag, Berlin 2017; a także przedłożony w marcu 2019 do dyskusji projekt reformy prawa pochodzenia: *Diskussionsteilentwurf zur Reform des Abstammungsrechts* (BMJV | Aktuelle Gesetzgebungsverfahren | Diskussionsteilentwurf zur Reform des Abstammungsrechts, [dostęp: 30.04.2021]; następnie, 19 sierpnia 2020 r., pojawił się projekt Ministerstwa Sprawiedliwości i Ochrony Konsumentów dotyczący zmian prawa pochodzenia, w tym prawa alimentacyjnego dzieci, zob. „Referentenent-

cielskiej czy alimentacji różnych form opieki. Dalsze procedowanie tych zmian zależy od woli politycznej, ale ich wejście w życie wydaje się jedynie kwestią czasu. Oczywiście wpłynie to znacząco na kształt prawa alimentacyjnego. Wstrzymywanie prac nad aktualnym wydaniem w oczekiwaniu na zmiany nie było jednak celowe, w szczególności jeśli zważyć, że pierwsze wyniki prac ekspertów znane są już od kilka lat, a mimo tego do dzisiaj nie udało się tych propozycji skutecznie wprowadzić¹³. Choć więc reformy wydają się przesądzone, to jednak ich ostateczny kształt oraz czas wejścia w życie pozostają dalej nieokreślone.

Od czasu ostatniego wydania książki w roku 2013 minęło ponad siedem lat. W tym okresie prawo alimentacyjne ulegało przemianom, choć nie wprowadzono w nim jeszcze rewolucyjnych transformacji systemowych. Bieżące wydanie skoncentrowało się zatem na aktualizacji wszystkich obszarów tematycznych, co jednak w wielu przypadkach wymusiło gruntowne zmiany treści i struktury pracy. Wpływ na to miały również modyfikacje w innych obszarach prawa. Nowe wydanie uwzględnia wszystkie zmiany legislacyjne, które weszły w życie w 2020 r. Opracowanie literatury i orzecznictwa zostało zakończone na początku 2020 r., podczas prac redakcyjnych udało się częściowo dodać późniejsze orzecznictwo oraz piśmiennictwo.

III. TYTUŁ

Redaktorzy oraz autorzy publikacji są w pełni świadomi, że tytuł książki *Unterhaltsprozess* (proces alimentacyjny) nie odzwierciedla nowej terminologii, wprowadzonej ustawą z 17 grudnia 2008 r. o postępowaniu w sprawach rodzinnych oraz w sprawach dotyczących sądownictwa nieprocesowego¹⁴ (FamFR)¹⁵. Na gruncie tej ustawy mowa jest bowiem nie o procesie, lecz o postępowaniu alimentacyjnym¹⁶. Mimo tego redaktorzy zdecydowali się pozostać przy dotychczasowym tytule, podkreślając tym samym związek z poprzednimi wydaniem. Ma to nie tylko wymiar symboliczny czy sentymentalny, ale daje również wymiernie obustronne korzyści zarówno autorom, jak i czytelnikom. *Unterhaltsprozess* jest bowiem od lat rozpoznawalną i cenioną na rynku wy-

wurf des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Abstammungs-, Kindschafts- und Kindesunterhaltsrechts" (RefE_Scheinvaterer-gress.pdf (bmjv.de), [dostęp: 30.04.2021].

¹³ Słowo wstępne do aktualnego, wydania 7: VI.

¹⁴ Pojęcie *freiwillige Gerichtsbarkeit* obejmuje w Niemczech bardzo zróżnicowany zakres spraw, które są rozstrzygane nie tylko przez sędziów, ale również przez referendarzy sądowych oraz notariuszy. Może tutaj chodzić przykładowo o sprawy alimentacyjne, opiekuńcze, spadkowe, rejestrowe, wieczystoksięgowe, a nawet dotyczące zastosowania środka izolacyjnego w postaci pozbawienia wolności.

¹⁵ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit, BGBl. I s. 2586, 2587, ostatnio zmieniona przez art. 2 ustawy z 12 lutego 2021 r., BGBl. I s. 226.

¹⁶ § 113 ust. 5 nr 1 FamFG.

dawniczym marką. Takie podejście nie jest zresztą odosobnione. Kontynuacja tytułów wielkich dzieł naukowych przez kilka pokoleń prawników jest w Niemczech praktyką często stosowaną. Z tego samego powodu nazwisko inicjatora i pierwszego wydawcy publikacji *Eschenbruch* pozostaje znakiem rozpoznawczym publikacji.

Podtytuł publikacji *Praxishandbuch* może być jednak mylący dla niezorientowanego czytelnika, w szczególności nieznającego specyfiki niemieckiej nomenklatury prawniczej. Sugeruje on bowiem, że chodzi tutaj o praktyczny przewodnik, a więc rodzaj skryptu, ogólnego opracowania przeznaczonego dla praktyków, ograniczającego się do zarysu podstawowych aspektów prawa alimentacyjnego. Tymczasem jest to bez wątpienia opracowanie naukowe, które na prawie dwóch tysiącach stron¹⁷ dokonuje szczegółowej analizy i oceny prawa alimentacyjnego, opartej na wszechstronnych rozważaniach dogmatycznych i interdyscyplinarnych, w dużej mierze wykorzystując dostępne metody badawcze. Zagadnienia prawa alimentacyjnego zostały przedstawione w szerokiej perspektywie, która obejmuje nie tylko prawo rodzinne, lecz także inne specjalności, w tym prawo socjalne, prawo procesowe, międzynarodowe oraz europejskie. Czytelnik znajdzie w niej nie tylko wszechstronne wyjaśnienie obowiązujących przepisów, ale będzie mógł się zapoznać z ich oceną oraz uwagami *de lege ferenda* sformułowanymi przez autorów. To kompleksowe przedstawienie prawa alimentacyjnego oferuje unikatową bazę referencyjną i umożliwia szybki dostęp do istotnych zagadnień o szczególnie dużej doniosłości praktycznej.

IV. AUTORZY

Grono redaktorów oraz autorów częściowo różni się w porównaniu z poprzednim wydaniem, co jest konsekwencją zmian pokoleniowych. Redaktorami najnowszego wydania są dwaj praktycy: Heinrich Schürmann – emerytowany sędzia, przewodniczący Wydziału w Sądzie Apelacyjnym (Oberlandesgericht) w Münster, oraz dr Martin Menne – sędzia Sądu Apelacyjnego w Berlinie (Kammergericht). Książka jest natomiast wynikiem pracy zbiorowej grupy dziesięciu ekspertów prawa rodzinnego. Wśród nich są przedstawiciele zarówno praktyki, jak i nauki. Dominującą grupę osób stanowią sędziowie, z których sześciu orzeka w sądach apelacyjnych, a jeden w sądzie rejonowym. Tak silna reprezentacja wymiaru sprawiedliwości przesądziła o tym, że dla recenzowanej książki przyjęła się w żargonie prawniczym nazwa „publikacja sędziowska”. Warto jednak zauważyć, że wielu autorów łączy praktykę z pasją naukową i posiada duże doświadczenie dydaktyczne, a wśród nich są również profesorowie i adwokaci. Staranny dobór autorów daje gwarancję wysokiej jakości rozważań.

¹⁷ Wydanie 7 liczy 1892 strony.

V. STRUKTURA

Unterhaltsprozess podzielony jest na sześć głównych rozdziałów, które identyfikują i w klasyczny sposób odzwierciedlają podstawowe obszary prawa alimentacyjnego. Pierwsze dwa rozdziały koncentrują się na zagadnieniach dotyczących alimentacji (1) małżonków oraz (2) krewnych. Odrębny rozdział (3) poświęcony jest rozważaniom prawnoprocesowym; dwa kolejne omawiają natomiast w szczególności (4) sposób i zasady ustalania dochodów, które są istotne dla określenia wysokości roszczeń alimentacyjnych oraz (5) problematykę wzajemnej relacji między prawem do alimentacji a świadczeniami socjalnymi. Książkę kończy rozdział (6) poświęcony aspektom międzynarodowym.

Struktura pracy jest przejrzysta i intuicyjna, co znacząco ułatwia orientację w tej złożonej i obszernej materii. Książka zawiera szereg rozwiązań redakcyjnych, które dają swobodę nawigacji i zapewniają efektywne korzystanie z jej treści. Służy temu przede wszystkim bardzo obszerny i dobrze opracowany indeks rzeczowy (s. 1859–1892), który zawiera odesłania do najmniejszych jednostek redakcyjnych, tj. numerów brzegowych (nb.) w rozdziałach. Indeks pozwala jednocześnie odnaleźć rozproszone informacje dotyczące poszukiwanego zagadnienia, które znajdują się w różnych miejscach książki. Główny spis treści uwzględnia przy tym nie tylko podstawowe jednostki podziału (s. IX–X), lecz także wszystkie jednostki redakcyjne książki (s. XI–XXXVII), a każdy rozdział zawiera dodatkowo własny spis treści. Struktura jest więc bardzo przyjazna dla czytelnika, a aparat redakcyjny zapewnia mu pełny komfort pracy.

Nieocenioną pomocą dla osób poszukujących dodatkowych informacji są ponadto obszerne, kompletne i aktualne spisy literatury, które można odnaleźć w różnych częściach książki. Redaktorzy nie ograniczyli się więc do jednego, ogólnego i wspólnego dla całości analizowanej materii zestawienia literatury (s. LIII–LXI), ale przygotowali odrębne, szczegółowe spisy poświęcone precyzyjnie określonym zagadnieniom, nierzadko zawartym w małych jednostkach redakcyjnych. Nie sposób przecenić wartości takiego podziału. Doceni to każdy badacz poszukujący tematycznie sprecyzowanych materiałów naukowych.

Książka nie zawiera zestawienia orzecznictwa. Takie rozwiązanie wydaje się nieuniknione. Przemawiają za tym względy zarówno pragmatyczne, jak i merytoryczne. W pracy przytoczono kilka tysięcy orzeczeń. Przygotowanie kompletnego zestawienia orzecznictwa powiększyłoby objętość opracowania o kolejne 100 stron; jednocześnie byłoby to bardzo pracochłonne przedsięwzięcie o stosunkowo ograniczonej wartości poznawczej. Pomijając jednak względy techniczne i redakcyjne, spisy orzecznictwa są typowe dla opracowań naukowych w systemach *common law*, gdzie precedens ma szczególne znaczenie. W systemach kontynentalnych, do których należy niemiecki porządek prawny, nie obowiązuje zasada *stare decisis*. Punktem odniesienia jest tutaj prawo stanowione. Dlatego orzecznictwo jest wykorzystywane w piśmiennictwie przy analizie dogmatycznej i implementowane w ramach określonych obszarów tematycznych.

VI. ORZECZNICTWO

Cechą wyróżniającą *Unterhaltsprozess* spośród innych dostępnych na rynku niemieckim opracowań dotyczących alimentacji¹⁸ jest wyjątkowo szerokie uwzględnienie orzecznictwa sądów apelacyjnych. Recenzowana książka nie koncentruje się jedynie na omówieniu orzecznictwa Federalnego Sądu Najwyższego (Bundesgerichtshof – BGH), ale w pełni korzysta z bogactwa orzecznictwa sądów powszechnych, w którym można znaleźć nową, ciekawą i inspirującą argumentację. W ten sposób autorzy pokazują czytelnikowi szerszą perspektywę omawianych zagadnień i tym samym znacząco wzbogacają dyskurs naukowy. Nie ograniczają się oni przy tym do deskryptywnej prezentacji aktualnej linii orzecznictwa, występujących rozbieżności czy dominujących poglądów doktryny. Stałym elementem rozważań są autorskie poglądy i propozycje zmian, które często są wynikiem krytycznej oceny linii orzecznictwa. Dotyczy to przykładowo sposobu zaliczania dochodów uzyskiwanych przez małoletnie dziecko na poczet przysługujących mu alimentów¹⁹. Przyjęte w praktyce rozwiązanie oznacza, że dochody dziecka są potrącane od obojga rodziców w równym stopniu, a więc niezależnie od tego, czy obowiązek alimentacyjny wypełniany jest przez nich osobiście, czy też sprowadza się jedynie do świadczeń finansowych. Na poczet tych ostatnich świadczeń zaliczana jest więc tylko połowa dochodu dziecka. W książce można tymczasem znaleźć odmienny pogląd opowiadający się w takiej sytuacji za uwzględnieniem całości dochodu, ponieważ rodzic sprawujący osobistą pieczę nad małoletnim dzieckiem wywiązuje się z obowiązku alimentacyjnego przede wszystkim przez opiekę i wychowanie dziecka²⁰, a te świadczenia mają szczególny, niematerialny charakter. Pogląd ten został ostatnio uwzględniony przez Federalny Sąd Najwyższy²¹ przy potrąceniu zasiłku na dziecko (§ 6a BKGG)²². Krytyczne uwagi do orzecznictwa Federalnego Sądu Najwyższego (FSN) dotyczą również kosztów alimentacji rozwiedzionego małżonka sprawującego opiekę nad dzieckiem (§ 1570 BGB²³)²⁴, a także kosztów alimentacji związanych z porodem (§ 1615l BGB)²⁵. Innym przykładem krytyki orzec-

¹⁸ Wendl, Dose (2019); Ehinger et al. (2018); Roßmann, Viefhues (2017).

¹⁹ Rozdz. 2, nb. 18, 26, 251, 274.

²⁰ § 1606 ust. 3 zd. 2 BGB.

²¹ Zob. postanowienie z 28 października 2020 r., XII ZB 512/19, „Zeitschrift für das gesamte Familienrecht mit Betreuungsrecht, Erbrecht, Verfahrensrecht, Öffentlichem Recht” (FamRZ) 2021: 181.

²² Ustawa z 11 października 1995 r. – Bundeskindergeldgesetz, t.jedn.: z 28 stycznia 2009 r. (BGBl. I, s. 142, 3177), ostatnio zmieniona przez art. 4 ustawy z 10 marca 2021r. (BGBl. I, s. 335).

²³ Ustawa z 18 sierpnia 1896 r. – Bürgerliches Gesetzbuch, w brzmieniu z 2 stycznia 2002 r. (BGBl. I, s. 42, 2909; 2003 I s. 738), ostatnio zmieniona przez art. 10 ustawy z 30 kwietnia 2021 r. (BGBl. I, s. 607).

²⁴ Rozdz. 1, nb. 312 n., 316–317.

²⁵ Rozdz. 2, nb. 1373 n.; wyczerpująco o tym rodzaju alimentacji (§ 1615l BGB) zob. rozdz. 2 nb. 1251 i n.

nictwa FSN²⁶ jest odmienne stanowisko dotyczące wysokości tzw. premii za zatrudnienie (*Erwerbstätigenbonus*), która jest uwzględniana przy określaniu wysokości dochodu stanowiącego podstawę do obliczenia małżeńskich świadczeń alimentacyjnych²⁷. Takich konstruktywnych i cennych uwag jest w książce wiele; są one nie tylko ważnym głosem w dyskusji, ale mają istotny wpływ na kierunek zmian legislacyjnych oraz na kształtowanie się linii orzeczniczej.

VII. UWAGI PRAWNOPORÓWNAWCZE

Uwagi prawnoporównawcze dotyczące innych porządków prawnych nie są mocną stroną recenzowanej publikacji; są one skromne, wrywkowe i ogólnikowe. Odniesienia do prawa obcego można znaleźć przede wszystkim w ramach rozważań na temat alimentacji rodziców niepozostających w związku małżeńskim²⁸. Zawarte tam informacje dotyczą Szwajcarii, Austrii, Grecji, Czech, Polski²⁹, Anglii, a także byłego NRD³⁰. Cel tych bardzo powierzchownych uwag nie jest jasny, a wybór państw przypadkowy. Bardzo uważny czytelnik może odnaleźć sporadyczne i nieusystematyzowane odniesienia do prawa obcego również w przypisach w innych częściach książki³¹. Tak naprawdę trudno jednak uznać je za uwagi porównawcze; mogą one być co najwyżej impulsem do poszerzania perspektywy rozważań o prawo obce przy kolejnych wydaniach pracy. Trafność takiego kierunku, co do zasady bardzo potrzebnego, może jednak budzić wątpliwości dotyczące przede wszystkim celowości i wykonalności takiego ambitnego planu w tym formacie. Analiza porównawcza to bowiem całkowite nowe podejście metodologiczne, które w pełni może i powinno być zrealizowane w ramach nowych publikacji. Niezależnie od dalszego kierunku rozwoju recenzowanej pozycji należy uznać, że w obecnym kształcie jest ona pozbawiona walorów prawnoporównawczych. Nie należy tego jednak odbierać negatywnie, jako poważnego mankamentu, a raczej rozpatrywać w kategoriach koncepcyjnych, a pod tym względem – biorąc pod uwagę cel publikacji, zakres merytoryczny oraz grupę adresatów – opracowanie nie budzi wątpliwości metodologicznych.

²⁶ Chodzi o postanowienie BGH z 13 listopada 2019 r., XII ZB 3/19, FamRZ 2020: 171.

²⁷ Rozdz. 1, nb. 1008 i n., 1011.

²⁸ § 1615I BGB.

²⁹ Rozdz. 2, nb. 1275 zawiera jedynie odesłanie do treści art. 141 § 1 zd. 1–2 k.r.o., tj. do obowiązku ojca dziecka niebędącego mężem jego matki pokrycia wydatków związanych z ciążą i porodem oraz kosztów trzymiesięcznego utrzymania matki w okresie porodu. Wzmianka o prawie polskim informuje również o tym, że z ważnych powodów matka może żądać udziału ojca w kosztach swego utrzymania przez czas dłuższy niż trzy miesiące. Jako źródło tej informacji podawana jest jedynie literatura niemiecka; zob. przypis 3104.

³⁰ Rozdz. 2, nb. 1268–1277.

³¹ Na przykład rozdz. 1 nb. 324, przyp. 825 (s. 115 n.) zawierający odniesienie do prawa szwajcarskiego: „45-Jahr-Regel”.

VIII. ZAGADNIENIA WYBRANE

1. Matematyzacja alimentacji

W przeciwieństwie do prawa polskiego, alimentacja coraz częściej jest wspomagana przez precyzyjne reguły matematyczne, tabele, wykresy i przeliczniki. W doktrynie niemieckiej pojawiło się nawet pojęcie matematyzacji i atomizacji prawa alimentacyjnego³². Ten bardzo praktyczny mechanizm, znacząco ułatwiający ustalenie wysokości świadczenia alimentacyjnego, powstał i rozwija się poza procesem legislacyjnym. Wypracowane przez sądy tabele i wytyczne, choć prawnie niewiążące, w praktyce są powszechnie stosowane i stanowią podstawę wyliczenia alimentacji; są one obecnie wręcz nieodzownym narzędziem pracy sędziego, zapewniającym szybkie, efektywne i stabilne orzekanie. Wypracowane przez lata podejście metodologiczne w tym zakresie ma walory ponadnarodowe i może (a nawet powinno) być wykorzystane w rozwoju zagranicznej nauki prawa, a także uwzględniane w ramach reform prawa alimentacyjnego. Klasycznym – choć oczywiście niejedynym – przykładem takich zapożyczeń i inspiracji w tym obszarze jest tzw. tabela düsseldorfska (*Düsseldorfer Tabelle*³³) określająca wysokość alimentów przede wszystkim w odniesieniu do wieku dziecka oraz dochodów rodzica. Jest ona między innymi dobrze znana we francuskim orzecznictwie³⁴, które – opierając się na niemieckich doświadczeniach – rozwinęło własną tabelę alimentacyjną *Barème des pensions alimentaires*³⁵. Przykład ten pokazuje, że rozwiązania prawne dotyczące alimentacji mają charakter uniwersalny i mogą być wykorzystane w różnych systemach prawnych. Implementacja sprawdzonych rozwiązań, do których bez wątplenia należą tabele alimentacyjne, w znaczącym stopniu zwiększa pewność i transparentność prawa, a tym samym poprawia jego jakość. Recenzowana książka może być więc inspirującą lekturą również dla zagranicznych prawników, w tym także dla polskiego ustawodawcy, który wysokość alimentów w dalszym ciągu opiera na klauzuli generalnej (zgodnie z nią zakres świadczeń alimentacyjnych zależy od usprawiedliwionych potrzeb uprawnionego oraz od zarobkowych i majątkowych możliwości zobowiązanego³⁶). Takie rozwiązanie pozostawia sędziemu daleko idącą swobodę decyzyjną i może prowadzić do dużych rozbieżności w wysokości zasądzanych kwot, co budzi uzasadnione wątpliwości. Z drugiej strony trzeba też odnotować, że próby jeszcze większej niż obecnie matematyzacji prawa alimentacyjnego spotykają się w Niemczech z pewnym sceptycyzmem³⁷.

³² Rozdz. 1, nb. 1 z cytowaną w przyp. 1 literaturą.

³³ Zob. w szczególności Rozdz. 2, nb. 39 i n.

³⁴ Volker (2006): 93 n.

³⁵ Zob. <<https://www.justice.fr/simulateurs/pensions-alimentaire/bareme>> [dostęp: 1.04.2021].

³⁶ Art. 135 § 1 k.r.o.

³⁷ Rozdz. 1, nb. 1; rozdz. 1, nb. 1252, przyp. 3085.

2. Opieka naprzemienna

Ciekawe dla polskiego czytelnika rozważania dotyczą omawianej w książce alimentacji w przypadku tzw. opieki naprzemienniej (*Wechselmodell*), tj. alimentacji w sytuacji „dzielenia się” rodziców opieką nad wspólnym dzieckiem i wykonywania naprzemiennie zadań opiekuńczo-wychowawczych. Choć taki model sprawowania opieki nad dzieckiem nie jest do końca naukowo zbadaany i budzi liczne kontrowersje, to staje się on dość popularny w Niemczech. Rozważania w tym zakresie są szczególnie cenne, ponieważ do tej pory brak odrębnych przepisów regulujących ten model opieki. *Eschenbruch* odpowiada na problemy związane ze stosowaniem tego modelu w praktyce i na podstawie orzecznictwa podejmuje się jego wszechstronnej analizy z punktu widzenia prawa alimentacyjnego³⁸.

3. Alimentacja pomałżeńska

Alimentacji pomałżeńska jest pojęciem szerokim i dotyczy różnych form ustania małżeństwa. *Eschenbruch* dokonuje precyzyjnego rozróżnienia pojęciowego i zwraca uwagę na odrębności alimentacji związanej z rozwodem i separacją³⁹ oraz unieważnieniem małżeństwa⁴⁰. Analogicznie, choć odrębnie, omawiana jest natomiast alimentacja związana z ustaniem pożycia w rejestrowanych związkach partnerskich⁴¹.

W praktyce najczęściej mamy jednak do czynienia z obowiązkiem alimentacyjnym związanym z rozwodem. Prawo niemieckie⁴² wychodzi zasadniczo z założenia, że po rozwodzie każdy z małżonków samodzielnie powinien troszczyć się o swoje utrzymanie⁴³. Alimentacja małżonków po rozwodzie ma więc charakter wyjątkowy, a w ramach postępowania rozwodowego sąd nie bada winy rozkładu pożycia. Przesłanki alimentacji pomałżeńskiej zostały enumeracyjnie wymienione w BGB⁴⁴. Każda z nich ma samodzielny charakter i może być podstawą roszczenia alimentacyjnego. Spełnienie kilku przesłanek nie skutkuje jednak powstaniem niezależnych od siebie roszczeń. Rozwiedzionemu małżonkowi przysługuje bowiem tylko jedno świadczenie alimentacyjne. Autorzy *Unterhaltsprozess* poświęcili dużo uwagi wyjaśnieniu wszystkich przesłanek, w szczególności towarzyszącym im klauzulom generalnym, których wykładanie oparli na orzecznictwie sądowym. Dla praktyki interesujące i pomocne mogą okazać się, przykładowo, wywody wyjaśniające zmianę koncepcji przyznawania alimentów dla rodzica sprawującego opiekę nad dzieckiem, tj. odejście od kryterium wieku dziecka (tzw. *0-8-15 Modell*)

³⁸ Rozdz. 1, nb. 270–271, 763, 778; rozdz. 2, nb. 163 n.

³⁹ Rozdz. 1, nb. 216 i n.

⁴⁰ Rozdz. 1, nb. 214–215.

⁴¹ Rozdz. 1, nb. 2065–2095.

⁴² § 1569 zd. 1 BGB.

⁴³ O alimentacji po rozwodzie w prawie niemieckim zob. Wudarski (2017): 1287–1290.

⁴⁴ § 1570–§ 1579 BGB.

i uzupełnienie go o nowe wytyczne wypracowane przez praktykę sądową (tzw. *Kriterienmodell*)⁴⁵.

Choć podejście niemieckie do alimentacji pomałżeńskiej wydaje się znacząco różnić od polskiego, to dociekliwy badacz dostrzeże wiele podobieństw, które – ukryte w odmiennej strukturze – stają się widoczne dopiero po pogłębionej analizie systemowo-porównawczej. Recenzowana książka to bardzo dobre źródło do przeprowadzenia takich badań, a ich wyniki mogą być inspirującym i ważnym materiałem poznawczym, który można wykorzystać w ramach prac legislacyjnych.

4. Świadczenia socjalne

Podstawowe potrzeby życiowe są w dużej mierze zaspokajane w Niemczech przez świadczenia socjalne. Wsparcie finansowe państwa jest bardzo rozbudowane i wielotorowe. Obejmuje ono wszystkie grupy społeczne: studentów, bezrobotnych, osoby starsze i niepełnosprawne. Specjalne programy przeznaczone są dla osób ubogich, poszukujących pracy oraz chcących zdobyć nowe kwalifikacje zawodowe. Odrębne środki przeznaczone są na wsparcie ofiar wojny oraz uchodźców. Szczególnie rozbudowana jest pomoc państwa dla rodziny. Regulacje są przy tym rozproszone i mało przejrzyste. Dużą zaletą *Eschenbrucha* jest ich kompleksowe i systemowe zestawienie oraz przystępne, praktyczne wyjaśnienie⁴⁶, bardzo przydatne dla praktyków – zarówno adwokatów, jak i sędziów.

Taka analiza jest nieodzowna, ponieważ świadczenia socjalne stanowią część dochodów i mają wpływ na wysokość roszczeń alimentacyjnych. Przepisy socjalne przewidują jednak szereg wyjątków od tej reguły⁴⁷, a BGB⁴⁸ zawiera jedynie kilka reguł dotyczących świadczeń socjalnych⁴⁹. Kluczowa staje się zatem analiza przepisów kodeksu socjalnego (*Sozialgesetzbuch – SGB*), co – biorąc pod uwagę złożoność tej materii rozproszonej w 12 obszernych częściach – wymaga dużej wiedzy i doświadczenia. Do pewnego stopnia pomocne okazać mogą się wytyczne opracowane przez sądy apelacyjne wskazujące, jakie świadczenia socjalne i w jakiej wysokości należy uwzględnić przy ustalaniu wysokości alimentów⁵⁰. W praktyce duże trudności występują jednak w przypadku wzajemnego oddziaływania niektórych świadczeń, tj. kiedy roszczenia alimentacyjne wpływają na zakres świadczeń socjalnych, a te z kolei mają znaczenie dla wysokości roszczeń alimentacyjnych. Autorzy *Eschenbrucha* dostrzegają również tę praktycznie doniosłą problematykę⁵¹ i w tym kontekście omawiają przykładowo specyfikę dodatku mieszkaniowego (*Wohngeld*)⁵²

⁴⁵ Rozdz. 1 nb. 282–287; rozdz. 2, nb. 1345–1347.

⁴⁶ Rozdz. 5.

⁴⁷ Rozdz. 5, nb. 1.

⁴⁸ § 1610a BGB.

⁴⁹ Rozdz. 5, nb. 2.

⁵⁰ Rozdz. 5, nb. 7.

⁵¹ Rozdz. 5, nb. 8.

⁵² Rozdz. 5, nb. 253 n.

oraz renty po zmarłym małżonku, która – w przypadku ponownego wstąpienia wdowca w związek małżeński – „odradza się”, jeśli nowy związek zakończy się rozwodem (*wiederaufgelebte Witwer-/Witwenrente*)⁵³.

Najbardziej powszechnym świadczeniem socjalnym jest zasiłek rodzinny na dzieci (*Kindergeld*). Jest on wypłacany z reguły wszystkim małoletnim dzieciom i jest brany pod uwagę przy ustalaniu wysokości świadczeń alimentacyjnych. Jest to tematyka o bardzo dużej doniosłości praktycznej, również dla Polaków korzystających z tej formy pomocy socjalnej. Wiele kontrowersji budzi w szczególności wypłata tego zasiłku na rzecz dzieci mieszkających w Polsce, których rodzic(e) pracują w Niemczech. Mimo rozstrzygnięcia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej⁵⁴ w praktyce z zagadnieniem tym wiążą się różne trudności. Autorzy recenzowanej książki przedstawiają zasady przyznawania tego zasiłku rodzinnego i wyjaśniają jego związek z roszczeniem alimentacyjnym. *Kindergeld* jest analizowany kompleksowo, choć rozważania jego dotyczące są rozproszone i znajdują się w różnych miejscach publikacji. Dlatego w poszukiwaniu określonej informacji warto skorzystać z indeksu rzeczowego. Tematyka jest bowiem wielowątkowa i powiązana ze szczegółowymi zagadnieniami, które dotyczą między innymi obliczania wysokości roszczeń alimentacyjnych⁵⁵, dochodzenia przez „ojca pozornego” roszczeń regresowych⁵⁶, kwestii procesowych⁵⁷, podziału zasiłku rodzinnego na dzieci między rodzicami⁵⁸, a także jego systemowego umiejscowienia wśród innych świadczeń i dochodów⁵⁹. W książce znajdują się liczne przykłady i tabele, które dodatkowo pomagają zrozumieć tę złożoną materię.

5. Ojciec biologiczny

Obowiązek alimentacyjny nie zawsze wynika z więzi biologicznych i nie jest też z nimi nierozzerwalnie związany. Za przykład posłużyć może pozycja prawna ojca biologicznego, który jeśli nie jest jednocześnie ojcem prawnym, nie jest zobowiązany do alimentacji. Okazuje się, że z punktu widzenia (nie tylko niemieckiego) prawa alimentacyjnego, więź biologiczna nie ma tutaj żadnego znaczenia. Decydująca jest więź prawna, która w małżeństwie opiera się na domniemaniu, że ojcem dziecka jest mąż matki⁶⁰, lub która może powstać w wyniku uznania ojcostwa⁶¹ lub sądowego jego stwierdzenia⁶². Zasada ta ma szersze zastosowanie. Tak więc przykładowo, dopóki ojcostwo ojca biologicznego nie jest prawnie ustalone, nie będzie on brany pod uwagę przy ustala-

⁵³ Rozdz. 5, nb. 25 n.

⁵⁴ Wyrok TSUE z 12 czerwca 2012 r., C-611/10, C-612/10.

⁵⁵ Rozdz. 1, nb. 1596 n.; szczególnie obszernie zob. rozdz. 2, nb. 252 n.

⁵⁶ Rozdz. 2, nb. 1463.

⁵⁷ Rozdz. 3, nb. 1056–1059.

⁵⁸ Rozdz. 3, nb. 2024–2026.

⁵⁹ Rozdz. 4, nb. 214–218.

⁶⁰ § 1592 nr 1 BGB.

⁶¹ § 1592 nr 2, § 1594 BGB.

⁶² § 1592 nr 3, § 1600d BGB, § 182 Abs. 1 FamFG.

niu wysokości alimentów związanych z separacją małżeńską (*Trennungsunterhalt* – § 1361 BGB)⁶³.

Szczególna – w wielu kwestiach odmienna od prawa polskiego – pozycja prawna ojca biologicznego w Niemczech⁶⁴ oparta jest częściowo na rozwiązaniach, których trafność jest wysoce dyskusyjna. Otóż ustawodawca niemiecki przyznaje ojcu biologicznemu między innymi prawo do kontaktu i informacji o dziecku, a przy tej okazji również daje mu możliwość weryfikacji tożsamości własnej oraz dziecka. Nie obciąża go jednak żadnymi obowiązkami, w tym obowiązkami alimentacyjnymi, o ile dziecko ma już ojca prawnego. Taki model beztrudnego i przygodnego ojcostwa, określanego w literaturze jako *Vaterschaft light*⁶⁵, jest słusznie krytykowany⁶⁶.

W innej pozycji prawnej znajduje się oczywiście ojciec biologiczny w kontekście alimentacyjnych roszczeń regresowych, których może domagać się od niego „pozorny ojciec” (*Scheinvater*), a więc osoba, która – będąc niebiologicznym ojcem prawnym – ponosiła koszty alimentacji⁶⁷. Roszczenie regresowe jest w Niemczech bardzo szeroko ukształtowane i może co do zasady obejmować wszystkie roszczenia alimentacyjne od chwili porodu (a nawet poczęcia) dziecka, jeśli osoba uprawniona do roszczeń regresowych, ze względów prawnych lub faktycznych, nie mogła ich dochodzić wcześniej⁶⁸. *Unterhaltsprozess*⁶⁹ wskazuje na ważne wyjątki, które następnie analizuje w świetle orzecznictwa sądów apelacyjnych, pokazując w ten sposób cenne – zarówno dla nauki, jak i praktyki – szczegółowe i zróżnicowane rozwiązania przyjęte w drodze wykładni obowiązujących norm prawnych. Nie chodzi przy tym jedynie o omówienie sytuacji majątkowej ojca biologicznego, ale również o wiele innych istotnych czynników, które mogą mieć wpływ na zakres jego alimentacyjnych zobowiązań regresowych, takich jak chociażby moment uzyskania informacji o istnieniu potencjalnych roszczeń⁷⁰ czy wykładnia pojęcia szczególnych trudności (*unbillige Härte*), które zgodnie z orzecznictwem nie występują w sytuacji, kiedy ojciec biologiczny świadomie godzi się na „podrzucenie” dziecka innemu mężczyźnie⁷¹. Przy omawianiu problematyki przedawnienia roszczeń szczególną uwagę zwrócono na początek terminu, który nie biegnie, jeśli osoba ojca biologicznego nie jest znana. Wywody nie kończą się na analizie obowiązującego prawa; sygnalizują również planowane zmiany legislacyjne, które zmierzają do istotnego czasowego ograniczenia regresu alimentacyjnego⁷². Do-

⁶³ Rozdz. 1, nb. 165.

⁶⁴ Wudarski (2019): 157–174.

⁶⁵ Poncelet (2014) (JurisPK-BGB), § 1686a nb. 4; natomiast N. Thormeyer w wydaniu 9 mów już o *Elternschaft light* (ibid., nb. 4); zob. też uzasadnienie ustawy – druk parlamentarny: BT-Drs. 17/12163: 12.

⁶⁶ Lang (2013): 233 n.

⁶⁷ Szeroko o roszczenia regresowych „ojca pozornego” (*Scheinvaterregress*) zob. rozdz. 2, nb. 1431–1474.

⁶⁸ § 1613 ust. 2 BGB.

⁶⁹ Rozdz. 2, nb. 1471–1474.

⁷⁰ Rozdz. 2, nb. 1472.

⁷¹ Rozdz. 2, nb. 1471.

⁷² Rozdz. 2, nb. 1472.

chodzenie roszczeń z tego tytułu miałyby być możliwe jedynie za okres dwóch lat przed wszczęciem postępowania o zaprzeczenie ojcostwa. Podstawę takiego rozwiązania stanowi pogląd, zgodnie z którym dochodzenie zwrotu świadczeń alimentacyjnych za wcześniejszy okres jest w stosunkach rodzinnych nieuzasadnione, a okres regresu powinien korespondować z terminem zaskarżenia ojcostwa⁷³. Tym samym czytelnik otrzymuje szerszą perspektywę, pokazującą zagadnienia prawne w ich dynamice zmian i rozwoju.

Odrębnym zagadnieniem związanym z ojcostwem biologicznym jest wpływ sztucznego zapłodnienia na obowiązek alimentacyjny. Problemu nie rozwiązuje wyłączenie możliwości uznania dawcy nasienia za ojca prawnego dziecka, które jest ograniczone do sztucznego zapłodnienia przeprowadzonego w placówce medycznej zgodnie z obowiązującym przepisami⁷⁴. Taka regulacja nie uwzględnia bowiem wszystkich prawnie chronionych interesów dawców, w szczególności dawców „prywatnych”, oraz dawców, którzy mają odmienne preferencje i chcieliby na przykład zostać ojcami prawnymi. Pomija się też inne, istotne kwestie związane ze sztucznym zapłodnieniem, jak chociażby pozycję prawną dawczyń komórek jajowych. Jest to więc o wiele bardziej skomplikowane i szersze zagadnienie, które pozostaje w dużym stopniu niezbadane, a obowiązujące regulacje można uznać jedynie za tymczasowe⁷⁵.

W tym kontekście – biorąc pod uwagę przemiany społeczne, dynamiczny rozwój medycyny, a także planowane zmiany legislacyjne – niezwykle ważne jest dokładne zweryfikowanie dotychczasowego sposobu kształtowania się obowiązku alimentacyjnego. Recenzowana książka dostrzega te przemiany, o czym świadczy jej szeroki zakres tematyczny, który obejmuje również kwestie związane z medycznie wspomaganym sztucznym zapłodnieniem⁷⁶ czy problematykę alimentacji dzieci wychowywanych w zalegalizowanych w 2017 r.⁷⁷ jednopłciowych związkach małżeńskich⁷⁸. Informacje w tym zakresie są jednak rozproszone, mają jedynie charakter informacyjny i nie wyczerpują złożoności materii. W tym aspekcie opracowanie ogranicza się do identyfikacji zagadnień, które są lub mogą mieć wpływ na prawo alimentacyjne.

6. Alimentacja transgraniczna

Efektywne dochodzenie roszczeń alimentacyjnych za granicą wymaga dodatkowych kompetencji i wiedzy. Nieodzowna jest tutaj między innymi znajomość międzynarodowego postępowania alimentacyjnego, a więc krajowych norm prawnych regulujących kwestie procesowe związane z elementem obcym. Recenzowana książka zapewnia kompendium wiedzy w tym obszarze, przejrzysto wyjaśniając i oddzielając międzynarodowe zagadnienia procesowe

⁷³ § 1600b BGB.

⁷⁴ § 1600d ust. 4 BGB.

⁷⁵ Rozdz. 2, nb. 1286–1288.

⁷⁶ Rozdz. 1, nb. 264.

⁷⁷ Ustawa z 20 lipca 2017 r. – Gesetz zur Einführung des Rechts zur Eheschließung für Personen gleichen Geschlechts (BGBl. I 2017, s. 2787).

⁷⁸ Rozdz. 2, nb. 96.

we⁷⁹ od materialnoprawnych⁸⁰. Czytelnik uzyskuje podstawową wiedzę z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego (alimentacyjnego) dotyczącą jurysdykcji międzynarodowej, zawisłości postępowania za granicą, uznania, zmiany oraz stwierdzenia wykonalności zagranicznego orzeczenia, a także międzynarodowej pomocy prawnej w sprawach alimentacyjnych. W szybkim odnalezieniu się w gąszczu różnych regulacji prawnych pomocny jest rozdział wyjaśniający ich wzajemne relacje⁸¹. Podstawowe znaczenie mają tutaj oczywiście regulacje europejskie oraz umowy międzynarodowe, którym słusznie poświęcono w *Unterhaltsprozess* szczególną uwagę. Rozważania obejmują tematykę europejskiego rozporządzenia alimentacyjnego⁸², europejskiego nakazu zapłaty⁸³ oraz europejskiego tytułu egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych⁸⁴. Perspektywę europejską uzupełnia analiza aktów prawa międzynarodowego dotyczących alimentacji, w tym między innymi Konwencji z Lugano⁸⁵ oraz kilku konwencji haskich⁸⁶. W dalszej części rozważań analogicznie przedstawione zostały zagadnienia materialnoprawne związane z międzynarodowym prawem alimentacyjnym. Dla lepszego zrozumienia tej specyficznej materii książka wyjaśnia podstawowe pojęcia z zakresu międzynarodowego prawa prywatnego. Cechą odróżniającą ją od innych publikacji są informacje praktyczne dotyczące współpracy międzynarodowej, w szczególności omówienie zasad funkcjonowania Europejskiej Sieci Sądowej w sprawach cywilnych i handlowych oraz przybliżenie pracy aktywnych w tym obszarze⁸⁷ niemieckich sędziów łącznikowych⁸⁸, którzy są odpowiednikami polskich koordynatorów do spraw współpracy międzynarodowej i praw człowieka w sprawach cywilnych⁸⁹. Z ich wiedzy i doświadczenia coraz częściej korzysta się właśnie w transgranicznych sprawach alimentacyjnych.

IX. REKOMENDACJA

W okresie ostatnich prawie 30 lat *Unterhaltsprozess* nie tylko towarzyszy kształtowaniu się niemieckiego prawa alimentacyjnego, ale jest również jego nieraz surowym, ale zawsze rzetelnym recenzentem. W tym czasie zmianie uległa forma i koncepcja publikacji, która stała się naukową pracą zbiorową liczącą obecnie prawie dwa tysiące stron. Książka oferuje szczegółowy i wszech-

⁷⁹ Rozdz. 6, nb. 6 n.

⁸⁰ Rozdz. 6, nb. 337 n.

⁸¹ Rozdz. 6, nb. 17 n.

⁸² Rozdz. 6, nb. 54 n.

⁸³ Rozdz. 6, nb. 181 n.

⁸⁴ Rozdz. 6, nb. 188 n.

⁸⁵ Rozdz. 6, nb. 194 n.

⁸⁶ Rozdz. 6, nb. 241 n.

⁸⁷ O sędziach łącznikowych w międzynarodowym prawie rodzinnym w Niemczech zob. Menne (2018): 1644–1651.

⁸⁸ Rozdz. 6, nb. 175–176.

⁸⁹ Zob. art. 16b ustawy z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, t.jedn.: Dz. U. 2020, poz. 2072.

stronny przegląd całego prawa alimentacyjnego, zarówno procesowego, jak i materialnego z uwzględnieniem zagadnień prawa socjalnego, prawa podatkowego oraz międzynarodowego prawa prywatnego. Autorzy szczegółowo analizują i nierzadko krytycznie oceniają orzecznictwo Federalnego Sądu Najwyższego, prezentując przy tym własne, alternatywne rozwiązania prawne. Przedstawione w książce poglądy, rozwiązania i problemy mają w dużej części charakter uniwersalny, a ich znaczenie nie jest zawężone do prawa niemieckiego. *Unterhaltsprozess* jak mało która publikacja podkreśla ponadnarodowy wymiar alimentacji. Zatem ze wszech miar zasługuje na uwagę również polskiego czytelnika. Mam nadzieję, że pozycja ta nie tylko zostanie zauważona w naszej doktrynie, ale stanie się inspiracją do stworzenia podobnego dzieła z zakresu prawa alimentacyjnego w Polsce.

- Dolecki, H., Sokołowski, T. (red.) (2013). Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Lex. Ehinger, U., Rasch, I., Schwonberg, A., Siede, W. (2018). Handbuch Unterhaltsrecht. 8. Auflage. Gieseking Verlag.
- Haak, H., Haak-Trzuskowska, A. (2020). Obowiązek alimentacyjny. Komentarz do art. 128–144(1) KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC. Warszawa: C.H. Beck.
- Ignaczewski, J. (red.), Karcz, M., Maciejko, W., Romańska, M. (2016). Alimenty. Sądowe Komentarze Tematyczne. Warszawa: C.H. Beck.
- Jędrejek, G. (2019). Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany. Lex/el.
- Juryk, A. (2012). Alimenty w prawie prywatnym międzynarodowym. LexisNexis.
- Kotłowski, D. (2014). Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Wybór orzecznictwa. Komentarz orzecznicy. Wolters Kluwer.
- Kowalski, W. (2006). Egzekucja świadczeń alimentacyjnych. Wydawnictwo Currenda.
- Lang, Ch.A. (2013). Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Rechte des leiblichen, nicht rechtlichen Vaters. Familie, Partnerschaft, Recht 6: 233 n.
- Łukasiewicz, J.M., Ramus, I. (red.) (2015a). Prawo alimentacyjne. Zagadnienia materialne. Toruń: Wydawnictwo A. Marszałek.
- Łukasiewicz, J.M., Ramus, I. (red.) (2015b). Prawo alimentacyjne. Zagadnienia systemowe i proceduralne. Toruń: Wydawnictwo A. Marszałek.
- Menne, M. (2018). Verbindungsrichter im internationalen Familienrecht in Deutschland – aktueller Stand und Ausblick. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht: 1644–1651.
- Piasecki, K. (red.) (2011). Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. LexisNexis.
- Poncelet, S. (2014). [Komentarz do § 1686a BGB], [w:] M. Herberger, M. Martinek, H. Rüßmann, S. Weth (Hrsg.), Juris Praxiskommentar BGB. Band 4: Familienrecht, W. Viefhues (Hrsg.), 8. Auflage. Saarbrücken. <www.juris.de>.
- Roßmann, F.T., Viefhues, W. (2017). Taktik im Unterhaltsrecht. 3. Auflage. Luchterhand Verlag.
- Skierkowska, W. (1972). Międzynarodowe postępowanie cywilne w sprawach alimentacyjnych. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Völker, M. (2006). Scheidungs- und Scheidungsfolgenrecht – Länderbericht Frankreich. Familienrechtsberater international (FamRBint): 92 n. <<https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT/000007031676>> [dostęp: 1.04.2021].
- Wendl, P., Dose, H.J. (2019). Das Unterhaltsrecht in der familienrichterlichen Praxis. 10. Auflage. C.H. Beck.
- Wierciński, J. (red.) (2014). Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. LexisNexis 2014.
- Wudarski, A. (2017). Wina w wyroku rozwodowym konieczność czy anachronizm? – rozważania z perspektywy prawa niemieckiego, [w:] M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar (red.), Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiolkowi. Warszawa: Wolters Kluwer: 1287–1290.
- Wudarski, A. (2019). Zaskarżenie ojcostwa przez ojca biologicznego w prawie niemieckim. Transformacje Prawa Prywatnego 4: 157–174.

THE GERMAN MAINTENANCE PROCEDURE

Summary

This article reviews the German book on the maintenance law *Unterhaltsprozess* (Eschenbruch, Wolters Kluwer 2021). The author searches for the multidimensionality of maintenance, both in the national and international dimension, and the assessment takes into account the interdisciplinary and the cross-border nature of this issue, which combines family law with public, social, procedural, tax, European, and private international law. Within this framework, the scope and structure of the monograph is discussed, which is not limited to presenting the current legal regulation, but also documents the evolution of the maintenance law, sets new directions for development, and includes proposals for legislative changes. The author indicates features that distinguish the reviewed monograph from other studies available on the market, emphasizing the exceptionally broad analysis of the jurisprudence of courts of appeal. The issues related to joint custody, post-marital maintenance, social benefits, the legal position of the biological father, and cross-border maintenance, were subject to a broader analysis and assessment. From the comparative legal perspective, however, attention is drawn to the modest references to foreign law, which call for further expansion and systematization. The monograph is assessed both in terms of research and practice. Particular attention is paid to the possibility of using German regulations and experience in the Polish legal system.

Keywords: German maintenance law; multidimensionality of maintenance; maintenance procedure

